

СИЁСИЙ КОММУНИКАЦИЯ ТУШУНЧАСИ ВА УНИНГ МАЗМУН МОҲИАТИ

Сейдабуллаева Н. Т.

Қорақалпоқ давлат университети

nargiza.seydabullaeva@bk.ru

Аннотация:

Ушбу мақолада сиёсий коммуникациянинг мазмун-моҳияти, ўзига хос хусусиятлари, қолаверса, «коммуникация» атамасининг маъноси эволюцияси ва сўзни ишлатиш амалиёти ҳақида сўз боради.

Калит сўзлар: сиёсий коммуникация, концепция, давлат бошқаруви, сиёсий фаолият, алоқа, ахборот, ёндашув.

Сиёсий коммуникациянинг ўзига хос хусусиятларини сиёсий соҳада содир бўлаётган фаолият ёки махсус жараён сифатида кўриб, "коммуникация" атамасининг мазмунини аниқлашдан бошлаш керак. Хорижий ва маҳаллий тадқиқотларда ушбу концепцияга кўплаб таърифлар берилган, лекин у ҳали ҳам мунозарали бўлиб қолмоқда. Бу асосан "коммуникация" атамасининг маъноси эволюцияси ва сўзни ишлатиш амалиётининг ўзгариши билан боғлиқ. "Сиёсий коммуникация" атамасининг пайдо бўлиши XX асрнинг иккинчи ярмига тўғри келади, аммо, шундай бўлса-да, коммуникациядан жамиятга таъсир қилиш воситаси сифатида фойдаланишга оид мисолларни қадимги тарихда ҳам кўриш мумкин. Мисол учун, Арасту биринчи марта сиёсий фаолиятни коммуникация нуқтаи назаридан кўриб чиқади, уни "қандайдир яхшилик учун мулоқот" деб таърифлайди¹.

Шарқда ҳам давлат бошқарувида сиёсий коммуникация тизимига эътибор жуда юқори бўлган. Буни Низомулмулкнинг "Сиёсатнома" асаридаги келтирилган фикрлар ва ҳикоятлардан билиш мумкин. Низомулмулк сарой ва фуқаролар ўртасида доимий алоқа ва ахборот алмашуви бўлиб туришини

¹ Аристотель. Сочинения: В 4-х т. Т. 4 / Пер. с древнегреч.; общ. ред. А. И. Доватура. —М.: Мысль, 1983. – Б. 830.

тарафдори бўлган. У ўз китобида шундай ёзади: “Одамлар саройга келиб, ўз ҳолларини маълум қилмоқчи бўлсалар, шунда улар қаршилиқ қилмасинлар ва қайси бир муқатеъ шундай қилса, кўлини қисқартириб, иқтаъсини тортиб олиш, ўзига жазо бериб, бошқаларга ибрат этиб кўрсатиш керак”². Низомулмулк шоҳ ва халқ ўртасидаги мулоқотга тўсиқ бўлувчи омилларни ҳам кўрсатиб ўтган. У ёзадики: “Олдин ўтган кишиларнинг китобларидан шуни ўқиб билдимки, Ажам шоҳлари бир дўкон ясаб, уни отга юклаб саҳрога олиб борарканлар, токи ўша жойда йиғилган мазлумларни кўриб, ҳар бирининг арзини эшитиб олиш мумкин Аллоҳ таоло неъматлари қадри подшоҳларники бўлсин. Бунинг сабаби шу эдики, агарда подшоҳ бирор жойда ўтириб қолса, у ерда даҳлиз, долон, эшик ва парда пайдо бўлади. Ғаразли кишилар ва ситамгарлар шундан фойдаланиб, зулм чекаётганларни подшоҳ олдида кўймайдилар”³.

Соҳибқирон Амир Темур ҳам давлат бошқарувида коммуникацияга катта эътибор берган. Унинг жойлардаги мавжуд аҳвол ҳақида тўла ахборотга эга бўлишида ва қарорларни қабул қилишида махсус ахборотларни етказиб турувчи институтларнинг роли катта бўлган. Жумладан, «У (хабаргир)лар чор-атрофда бўлаётган ҳодисалар ва уларнинг хабарларини Темурга етказиб, ўзлари афзалкўрган ишларини унга баён этардилар. Улар вазнлари, нарху наволари тўғрисида унга зикр қилиб, манзилу шаҳарларни тавсифлардилар. Улар текис ва нотекис жойларининг суратини келтириб, уйлари ва диёрлари ўринларини чизиб кўрсатардилар, шулар орасида у жойларнинг яқин ёки узоқ, тор ёки кенглигини, уларнинг қайси теварак-атрофда, ғарб ёки шарқдами, шаҳарлар ва қишлоқларнинг исмларини, манзил ва паноҳжойлар номларини, ҳар бир жойнинг аҳлю бошлиқлари, амирлари, улуғлари, фозиллари, шарифлари, бойларию фақирларини, уларнинг ҳар бирининг исми ва лақабини, шухрати ва насабини, уларнинг ҳунари ва воситаларини баён қилардилар. Натижада Темур ўз фикри билан шу нарсаларни яққолкўриб,

² Низомулмулк. “Сиёсатнома”. – Т.: 2019. – Б. 20

³ Ўша манба. 21-бет.

тафаккури воситасида ўз ерларини хориж жойлар устидан ҳам тасарруф юритарди»⁴.

Кейинчалик, Шарқда ҳам Ғарбда ҳам жамият ривожланиши билан янги коммуникация воситаларининг пайдо бўлиши, сиёсатнинг коммуникацион моҳияти ҳақидаги ғоялар кенгайиб, янги ёндашувлар пайдо бўла бошлади. Масалан, Н. Макиавелли ўз асарларида⁵ Уйғониш даврида фуқароларнинг сиёсий онгига таъсир этиш механизмларига тўхталган.

Замонавий Ғарб дунёсида матбуот эркинлиги атрофидаги зиддиятлар пайтида Ж. Милтон, С. Монтескье, Ж. Милл каби либерал-демократик қанот вакилларининг оммавий ахборот воситалари – давлат ҳаракатларини назорат қилиш воситаси, деган ғоялари асосан Ғарбдаги замонавий сиёсий коммуникация хусусиятларини олдиндан белгилаб қўйган эди.

Кундалик нутқда коммуникация кўпинча одамлар ўртасидаги ўзаро таъсир (ижтимоий алоқа бундан мустасно), манзилларни туташтириш усуллари (транспорт алоқаси) ва кўп одамларга маълумот узатишнинг техник воситалари (оммавий алоқа) деб номланади. Коммуникациянинг ўзига хос тури – бу табиатдаги ўзаро таъсир, яъни ҳайвонот ва ўсимлик дунёси ўртасидаги алоқанинг сигнал усуллари дир.

Гуманитар фанларда коммуникация ижтимоий ўзаро таъсир билан боғлиқ бўлган ҳодиса сифатида қаралади, у тўғридан-тўғри (юзма-юз) ёки воситачилик қилиши мумкин (техник воситалар ҳам, мулоқотнинг бошқа иштирокчилари ҳам воситачи вазифасини бажариши мумкин). Бу тушунча йигирманчи аср бошларида ижтимоий ўзгариш жараёнлари, техник воситаларнинг инсоннинг кундалик ҳаётига таъсири кучайиши натижасида ривожланди.

Саноат, технологик ва коммуникацион инқилоблар шароитида жамиятдаги таркибий ўзгаришлар муаммосига биринчи бўлиб Америкалик социологлар ва психологлар эътибор қаратган эди. Коммуникацияга оид биринчи таърифларидан бири машҳур Америкалик социолог Чарлз Кулига тегишли,

⁴ Ибн Арабшоҳ. Амир Темур тарихи. Т.: Мехнат, 1992 .-Б. 71.

⁵ Макиавелли Н. Ҳукмдор. –Т.: 2019. Б.144.

деган қараш бор. Ижтимоий организмни ижтимоий ўзаро боғлиқлик иплари билан ўралган шаклланиш сифатида ўрганиб, тадқиқотчи қуйидаги таърифни шакллантирди: "Коммуникация – бу инсонларга хос муносабатларининг мавжудлиги ва ривожланиши мумкин бўлган механизм сифатида тушунилади. У юз ифодалари, мулоқот, имо-ишоралар, овоз оҳанглари, сўзлар, ёзув, матбаа, темир йўллар, телеграф, телефон ва макон ҳамда вақтни забт этишдаги сўнгги ютуқларни ўз ичига олади. Коммуникация воситалари ва ташқи дунёнинг қолган қисми ўртасида аниқ чегара йўқ. Бироқ, ташқи дунё билан муносабатлар туғилиши билан бирга, фақат фикрларни узатишга мўлжалланган стандарт белгилар тизими пайдо бўлади, ундан коммуникациянинг анъанавий ривожланиши бошланади"⁶.

1950–1960-йилларда Америкалик тадқиқотчилар коммуникацияни моделлаштиришга катта эътибор беришди, бу математика ва кибернетиканинг гуманитар фанлар бўйича таъсири ортиб бораётгани билан боғлиқ эди, натижада тадқиқот амалиётида энг оператив ва кенг қўлланиладиган бешта компонентли чизиқли модел ишлаб чиқилди.

Россиялик олим М.Н. Грачевнинг таъкидлашича, "классик анъаналардаги таҳлилнинг асосий объекти бу – мулоқотнинг ўзи эмас,

унинг ижтимоий-иқтисодий ва сиёсий контексти, аниқ ижтимоий гуруҳларнинг манфаатларини ифодаловчи хабарларни яратиш, тарқатиш ва улардан фойдаланишнинг ўзига хос тарихий шартлари билан боғлиқ"⁷.

⁶Кули Ч. Х. Общественная организация. Изучение углубленного разума // Тексты по истории социологии XIX–XX веков: Хрестоматия /Сост.: В. И. Добренко, Л. П. Беленкова. М., 1994.Б. 379.

⁷ Грачев М.Н. Политическая коммуникация: теоретические концепции, модели, векторы развития, М.: Прометей, 2004. – Б. 238

Сиёсий коммуникация – бу умумий маълумотга кўра, сиёсий маълумотни бир шахсдан (гуруҳдан) бошқа шахсга (гуруҳга) ўтказиш жараёнидир⁸.

Шундай қилиб, сиёсий коммуникация сиёсатнинг ажралмас қисми ҳисобланади, чунки Л.Пай таъкидлаганидек, "ҳар қандай жамиятда сиёсий ҳаётнинг мавжудмсиёсий коммуникацияларисиз яшаш мумкин эмас"⁹.

Сиёсий соҳадаги коммуникациянинг аҳамиятини ортиқча баҳолашнинг деярли имкони йўқ, чунки айнан шу нарса замонавий жамиятларни бир бутунга бирлаштиради ва шунинг учун ҳамма кўрадиган виртуаллик ҳақиқий аҳамият касб этади¹⁰. Замонавий тадқиқотчилар бугунги кунда сиёсий коммуникация фақат кўп босқичли сиёсий ахборот айланиш тизими эмас, балки у "сиёсий жараённинг семантик контекстини" қамраб олади, дея ҳақли равишда таъкидлайдилар¹¹. Шу билан бирга, коммуникатив (маъно-мазмунини, сиёсий воқеа-ҳодисаларга муносабатни узатиш) ва коммуникацион актлар (алоқа техник воситалари ёрдамида маълумот узатиш) сиёсий коммуникациянинг ажралмас жиҳатлари ҳисобланади.

Америкалик олим Г.Лассуэлл тарғиботни сиёсат соҳасидаги коммуникатив таъсирнинг асосий шакли деб ҳисоблаган, уни "муҳим белгиларни манипуляция қилиш орқали жамоавий танловларни бошқариш" жараёни деб тушунган¹². Бу жараёнда оммавий ахборот воситалари алоҳида аҳамиятга эга, чунки замонавий дунёда сиёсий коммуникация асосан оммавий мулоқот тарзида амалга оширилади. Г. Лассуэллнинг классик таърифига кўра, оммавий коммуникация – бу "техник воситалар орқали узатиладиган хабарлар

⁸ Janda K., Berry J., Goldman J. The Challenge of Democracy: Government in America. Boston: Houghton Mifflin Company, 1989. –Б. 188.

⁹ Цит. по: Грачев М. Н. Политика. Политическая система. Политическая коммуникация. М.: НОУ МЭЛИ, 1999. – Б. 123.

¹⁰ Луман Н. Реальность массмедиа. М.: Праксис, 2005. – Б. 256.

¹¹ Иванов Д. Д. Политическая коммуникация в современной России: особенности функционирования и тенденции развития. Автореф. ... к.полит.н. М., 2014. – Б. 15.

¹² Lasswell H. D. The structure and function of communication in society //The Communication of Ideas / Ed. L. Bryson. New York, 1948. Б. 37–51.

ёрдамида коммуникаторнинг аудиторияга мақсадли таъсири"¹³ ҳисобланади. Оммавий ахборот воситалари аудиторияси омма ҳолатида бўлгани учун, яъни улар ўзаро ажратилган, алоҳидаланган шахслар бўлгани учун ўзаро мулоқот қилиш имкониятидан маҳрум бўлишади, бундай шароитда томошабинларга маълум ғояларни сингдириш жуда осон. Илмий адабиётларда бу нуқтаи назар "сеҳрли ўқ" назарияси деб аталади¹⁴.

Ахборот-коммуникация технологияларининг ривожланиши шароитида сиёсий коммуникацияларни ўрганишга оид замонавий тадқиқотлар ва ёндашувларнинг ўрнини тушуниш учун, сиёсий коммуникацияга оид назарий тушунчаларнинг шаклланиш тарихидаги асосий босқичларни қисқача тавсифлаб берамиз. Бунинг учун замонавий сиёсий коммуникацияларни ўрганишга асос бўлган омилларни концептуал жиҳатдан ажратиб кўрсатамиз. Юқорида таъкидланганимиздек, "сиёсий коммуникация" атамасининг ўзи турли илмий манбаларда жуда кўп талқин қилинмоқда. Улар орасида нисбатан тўлиқ ва кўп ишлатилгани Р.Ж. Шварценберг талқинидир: "сиёсий коммуникация – сиёсий ахборотни узатиш жараёни бўлиб, у орқали сиёсий тизимнинг бир қисмидан иккинчисига ва сиёсий ҳамда ижтимоий тизим ўртасидаги маълумотлар тарқатилади. Шахслар ва барча даражадаги гуруҳлар ўртасида доимий равишда маълумот алмашиш жараёни кечади"¹⁵.

Россиялик олим В.В. Латыновнинг таърифига кўра "сиёсий коммуникация – сиёсий ҳаёт субъектлари, шу билан бир қаторда, давлат ва фуқаролар ўртасида кечадиган расмий ва норасмий даражадаги маълумотлар алмашинувидир"¹⁶.

¹³ Қаранг: Терин В. П. Массовая коммуникация: социо-культурные аспекты политического воздействия: исследование опыта Запада. М.: Издательство Института социологии, 1999. Б. 44.

¹⁴ Lowery S., DeFleur M. L. Milestones in Mass Communication Research: Media Effects. N.Y.: Longman, 1983. P. 23.

¹⁵ Шварценберг Р.-Ж. Политическая социология: В 3 ч. Ч.1. М.: 1992. – Б 174.

¹⁶ Латынов В.В. Политическая коммуникация // Политическая энциклопедия: В 2 т. Т.2.М.: 1999. - Б. 172-173.

А.И.Соловьев бу атамани "ўзаро маълумотларнинг йўналтирилган узатилиши асосида ўрнатилган алоқа шакли"¹⁷ деб изоҳлайди. "Сиёсий" ва "сиёсий аҳамиятга эга бўлган маълумотлар" таърифларига аниқлик киритиб, М.Н. Грачев сиёсий коммуникацияни "ҳокимият учун кураш ёки уни амалга ошириш жараёнида ахборот алмашиш орқали сиёсат субъектларининг ўзаро таъсирининг семантик томони сифатида" тавсифлайди. "Бу сиёсий аҳамиятга эга бўлган маълумотларни мақсадли равишда узатиш ва танлаб олиш билан боғлиқ бўлиб, уларсиз сиёсий жараённинг ҳаракати имконсиздир"¹⁸ деб ёзади муаллиф. И.А. Бронников, ўз навбатида, коммуникация "сиёсатга тўғридан-тўғри ёки билвосита таъсир кўрсатса, ҳокимият-бошқарув муносабатлари соҳасига тегишли бўлса ёки ҳокимият масалаларига қайсидир томондан алоқадор бўлсагина – сиёсий характерга эга бўлади", деб таъкидлайди. "Биобарин, сиёсий коммуникация ахборотни мақсадли равишда узатиш ва танлаб қабул қилиш билан боғлиқ бўлиб, уларсиз сиёсий жараённинг ҳаракати имконсиздир"¹⁹. Бу далил сиёсий коммуникацияни унинг бошқа турларидан ажратиб туради, чунки "сиёсий коммуникация нафақат ахборотни етказди, балки фойдаланувчига ҳиссий таъсир кўрсатади, дунёдаги сиёсий манзаралар ҳақида инсон онгида мавжуд бўлган тасаввурларини ўзгартиради"²⁰.

XX асрнинг иккинчи ярмида техник қурилмаларда ахборот алмашинувини тартибга солувчи тамойилларга бўйсуниб, коммуникацияни маълум бир ижтимоий муҳитда содир бўлаётган жараён сифатида тушуниш анъанаси пайдо бўлди.

"Шаффоф жамоатчилик" (The phantom public, 1925) асарларида Липпман халқнинг давлат ишларини бошқариш қобилиятини инкор этиб, "ҳамма нарсани билувчи ва ҳамма нарсага қодир фуқаро ҳақидаги афсонани" танқид

³⁰ Соловьев А.И. Политическая коммуникация: к проблеме теоретической дентификации // Полис, 2002. №3. – Б.7.

³¹ Грачев М.Н. Политическая коммуникация: понятие, сущность, М.: РАПН, 2012. – С.84.

¹⁹ Бронников И.А. Политическая коммуникация и современность // НВ: Вопросы права иполитики. – 2013. – № 4. – С.68.

²⁰ Современная политическая коммуникация: учеб. пособие / Ответ. ред. А.П. Чудинов /Урал. пед. ун-т. – Екатеринбург, 2009. – Б. 18.

остига олади. Олим "ҳақиқий сиёсий қарорлар маълум доирадаги одамлар томонидан қабул қилинишини" таъкидлайди. Липпман демократия чекловларининг манбасини оддий одамнинг мураккаб ижтимоий воқеликни тушуна олмаслигида кўради. Бунинг учун одамларнинг на вақти бор, на билими, газета ва радио орқали олган маълумотлари эса тўлиқ эмас ёки ўзгартирилганлигини айтади. Одамларнинг камдан-кам ҳолларда ўз манфаатларини тушуниши ва уларни оқилона талаб қилишни билмаллигини таъкидлайди. Липпман "стереотип" концепциясини илгари суради – яъни, одам, объект ёки муаммонинг соддалаштирилган ёки бузилган кўриниши. Липпманнинг сўзларига кўра, одамларда стереотиплар ҳукмронлик қилади ва ҳеч қандай сайлов тизими ва мулк тақсимоотидаги ўзгаришлар бу муаммонинг илдишларини йўқ қила олмаслигини айтиб ўтади олим.

Шуниси эътиборга лойиқки, технологияга йўналтирилган илмий парадигма билан бир қаторда коммуникацияни тадқиқ қилишда бошқа йўналиш – семиотикнинг жадал ривожланиши кузатилди. Европалик (Э. Гуссерль, Ф. де Соссюр, Г. Фреге) ва Америкалик (Ч. Пирс, У. Моррис, П. Грайс) олимлар амалда "коммуникация" тушунчасини қўлламаганлар, лекин аслида улар соҳага оид асосий тушунчаларни ишлаб чиқишган.

Коммуникация назарияси асослари бўйича замонавий Америка дарсликлариди "коммуникация" таърифи бешта лексема ёрдамида тасвирланган: ижтимоий, жараён, рамз, маъно, атроф-муҳит²¹. Бу эса ахборот жараёни ва семиотик илмий парадигмалар яқинлигини ифодалайди.

Фойдаланган адабиётлар:

1. Аристотель. Сочинения: В 4-х т. Т. 4 / Пер. с древнегреч.; общ. ред. А. И. Доватура. — М.: Мысль, 1983. – Б. 830.
2. Низомулмулк. "Сиёсатнома". – Т.: 2019. – Б. 20
3. Ўша манба. 21-бет.
4. Ибн Арабшоҳ. Амир Темур тарихи. Т.: Меҳнат, 1992. –Б. 71
5. Макиавелли Н. Ҳукмдор. –Т.: 2019. Б.144.

²¹ West R., Turner L. H. Introducing communication theory. Analysis and application. New York, 2007. Б. 5.

6. Кули Ч. Х. Общественная организация. Изучение углубленного разума // Тексты по истории социологии XIX–XX веков: Хрестоматия / Сост.: В. И. Добреньков, Л. П. Беленкова. М., 1994. Б. 379.

7. Грачев М.Н. Политическая коммуникация: теоретические концепции, модели, векторы развития, М.: Прометей, 2004. – Б. 238

8. Janda K., Berry J., Goldman J. The Challenge of Democracy: Government in America. Boston: Houghton Mifflin Company, 1989. – Б. 188.

9. Цит. по: Грачев М. Н. Политика. Политическая система. Политическая коммуникация. М.: НОУ МЭЛИ, 1999. – Б. 123.

10. Луман Н. Реальность массмедиа. М.: Праксис, 2005. – Б. 256.

11. Иванов Д. Д. Политическая коммуникация в современной России: особенности функционирования и тенденции развития. Автореф. ... к.полит.н. М., 2014. – Б. 15.

12. Lasswell H. D. The structure and function of communication in society // The Communication of Ideas / Ed. L. Bryson. New York, 1948. Б. 37–51.

13. Қаранг: Терин В. П. Массовая коммуникация: социо-культурные аспекты политического воздействия: исследование опыта Запада. М.: Издательство Института социологии, 1999. Б. 44.

14. Lowery S., DeFleur M. L. Milestones in Mass Communication Research: Media Effects. N.Y.: Longman, 1983. P. 23.

15. Шварценберг Р.-Ж. Политическая социология: В 3 ч. Ч.1. М.: 1992. – Б. 174.

16. Латынов В.В. Политическая коммуникация // Политическая энциклопедия: В 2 т. Т.2. М.: 1999. - Б. 172-173.

17. Соловьев А.И. Политическая коммуникация: к проблеме теоретической дентификации // Полис, 2002. №3. – Б.7.

18. Грачев М.Н. Политическая коммуникация: понятие, сущность, М.: РАПН, 2012. – С.84.

19. Бронников И.А. Политическая коммуникация и современность // ВВ: Вопросы права и политики. – 2013. – № 4. – С.68.

20. Современная политическая коммуникация: учеб. пособие / Ответ. ред. А.П. Чудинов / Урал. пед. ун-т. – Екатеринбург, 2009. – Б. 18.

21. West R., Turner L. H. Introducing communication.

